

Af Lene Tanggaard & Svend Brinkmann

Introduktion

til temanummer om materialitet og topografisk vending

Tema om den topografiske vending

I de senere år er man i human- og samfundsvidenskaberne begyndt at tale om en "topografisk vending" (eng. "spatial turn"), nymaterialisme, og generelt ser vi en reorientering mod objekter, rum, krop, bevægelser, materialitet og arkitektur. Dette sker efter lang tids fokus på sprogspil, diskurser, subjekter og symbolsk interaktion – inspireret af teoretiske positioner som poststrukturalisme og socialkonstruktivisme. Den materielle verden og dens objekter opfattes ikke længere blot som konstrueret af menneskelig social praksis, men ses selv som aktivt medkonstituerende for denne. Med dette temanummer af *Nordiske Udkast* ønsker vi at give et bud på, hvor forskningen i Danmark særligt i regi af psykologi og antropologi står med hensyn til denne reorientering. I de senere år har vi eksempelvis været vidne til en opblomstring af forskningsmiljøer knyttet til de såkaldte Science and Technology Studies (STS) og aktør-netværksteori (ANT) inspireret af blandt andre Bruno Latour, der hævder, at 'det sociale' som begreb har mistet sin analytiske kraft, og at vi må tænke processer og begivenheder på nye måder ved en øget opmærksomhed på, hvordan forbindelser og relationer mellem både humane og ikke-humane aktører kontinuerligt etablerer vores verden. I

dette regi har vi dog ikke haft intentioner om at lave et decideret temanummer om hverken STS eller ANT. Snarere har vi ønsket at belyse den topografiske vending i bredere termer og samtidig inkludere artikler med nye empiriske bud på, hvad en optagethed af steder, rum, materialitet, kropslighed og politiske forhold kan betyde for det social- og humanvidenskabelige blik og greb om mennesker og objekter i vores verden.

Genindsættelse af krop, rum, sted og materialitet

Med betegnelsen reorientering præciserer vi, at en såkaldt topografisk vending ikke implicerer et radikalt brud med teoretiske begreber og positioner fra tidligere, men snarere netop en reorientering mod forhold, der for en stund har været underbetonet eller endog marginaliseret. Således rummer toneangivende teorier i det 20. århundrede som eksempelvis fænomenologien og marxismen også en optagethed af krop, bevægelser, materialitet og tid. På den baggrund er det på ingen måde unikt at beskæftige sig med det materielle grundlag for eller de kropslige aspekter af menneskers liv i det sociale, om end disse forhold naturligvis kan tematiseres på andre måder end henholdsvis fænomenologien og marxismen har formået

hidtil. Den aktuelle topografiske og materielle vending er således i vores optik først og fremmest et forsøg på at genindsætte betydningen af og øge opmærksomheden på steder, rum, objekter og kroppe i bestræbelserne på at beskrive, hvordan menneskers og objekters liv udfolder sig i en stadig foranderlig verden. Denne nyorientering rummer omvendt ikke en afstandstagen til, at begreber og fænomener i vores omverden konstrueres socialt, sprogligt og via fortællinger. Dog kan man sige, at disse forhold længe har haft en for dominerende plads i det human- og socialvidenskabelige vokabular. Yderligere vil vi hævde, at den materielle nyorientering ikke blot er et korrektiv til et decideret fokus på sprog og diskurser, men også et korrektiv til en udpræget individualisme, hvor vi har været overladt til vores egen selvfortælling og biografi. Den topografiske vending udtrykker således en grundlæggende relationel tænkning, hvor der er en interesse for at beskrive, hvordan relationer og forbindelser konstituerer både individer og den sociale verden. Ligesom begreber om det sociale og det kulturelle er udfordret i dag af en stadig foranderlig omverden og helt konkret af øget mobilitet, nye sociale medier og internettet, ligeså er begreber om individer blevet udfordret. Hverken ideen om det 'sociale' eller om 'individet' har, hævder vi, uproblematisk udsagnskraft, og de problematiseres således generelt af den topografiske vendings bestræbelser på at beskrive menneskers realiserede, kropslige bevægelser og liv konkrete steder.

Vi har derfor i forbindelse med dette tema-nummer inviteret forfatterne til at tematisere spørgsmål som (men ikke begrænset til disse):

- Hvilken betydning har den materielle og kropslige opmærksomhed for vores teorier om læring og kreativitet?
- Hvilke menneskeforståelser lever i de ny-materialistiske tilgange? Hvilke etiske og politiske spørgsmål bliver påtrængende?

- Er materialismen og objektorienteringen en afløser for – eller et supplement til – de udbredte socialkonstruktionistiske epistemologier?
- Hvordan kan opmærksomheden på objekter, krop og materialitet være udgangspunkt for *kritisk* forskning?

De enkelte artikler

Kirsten Hastrups artikel belyser, hvordan social- og humvidenskaberne de senere år har stået overfor den udfordring, at ideen om kultur eller samfund som veldefinerede sociale fællesskaber er udfordret. At belyse menneskers liv i en sådan foranderlig verden kan fordre andre begreber og opmærksomheder. Det sociale er i sig selv blevet en problematisk kategori, og på basis af dette får steder og rum betydning på nye måder. Hastrup har således foreslået, vi er i gang med en topografisk vending, og i nærværende artikel præciserer hun, at der er tale om mere end en vending mod rum som analytisk kategori. Hastrup foretrækker *“at kalde den topografisk for desto klarere at fremhæve såvel den materielle, herunder den geografiske, som den historiske dimension. Topografi henviser til en detaljeret beskrivelse af såvel de naturlige som de menneskeskabte elementer i et udvalgt område; den rummer således en beskrivelse af det lokale terræn og dets ressourcer, såvel som af bebyggelser, historiske spor og de tilknyttede fortællinger. Det er på den måde et langt mere sammensat begreb end rumlighed”*. Hastrup understøtter, at vi med den topografiske vending ikke kan nøjes med at lave kort over verden, men også må beskrive de konkrete og realiserede bevægelser, mennesker bebor deres landskaber med. Opdelinger mellem natur og kultur og mellem individ og det sociale udfordres, og en ny relationel tænkning finder dermed grobund.

Thomas Szuleviczs artikel tematiserer, hvorledes social praksis foregår fra et lokaliseret

udgangspunkt. Artiklen tager udgangspunkt i den *topografiske vending* og diskuterer forskellige aspekter ved den erkendelsesmæssige rehabilitering af materialitetens betydning for social praksis. Der præsenteres to forskellige perspektiver på, hvorledes topografiske perspektiver, med udgangspunkt i forståelsen af læring, kan tematiseres og inddrages i analyserne af social praksis. Det første perspektiv er et overordnet analytisk perspektiv, hvor der argumenteres for, at enhver forståelse af social praksis må tage sit udgangspunkt i, at mennesker altid indgår i et praktisk og lokaliseret engagement med deres omgivelser. Det andet perspektiv er en konkret analyse af et rums fysiske rammers betydning for læring. I den sammenhæng hævdes, at et landskabs/rums arkitektoniske udformning opstiller bestemte handlebetingelser og dermed også særlige betingelser for læring. Afslutningsvist diskuterer artiklen en række potentielle problemstillinger knyttet til et topografisk perspektiv.

Lene Tanggaards artikel diskuterer i bred forstand den materielle vendings betydning for forskningen i kreativitet. Artiklen er led i udarbejdelsen af en sociomateriel analytisk optik, der er optaget af, hvilke konkrete forhold, der fremmer kreativitet. Det kan være betydningen af de huse, vi bebor, de redskaber, der er tilgængelige for os at arbejde med, betydningen af at være på rette sted på de rette tidspunkt, at samarbejde med mennesker omkring sig eller at være begunstiget af konkrete økonomiske ressourcer eller barrierer. I artiklen identificeres tre centrale forhold af betydning for kreativitet i en sådan materiel og relationel optik. Det gælder antagelser om, at: 1) Kreativitet er langt mere hverdagslig og kollektiv end psykologiske kreativitetsteorier i hovedreglen tillader os at se og forstå, 2) Der er et tæt forhold mellem kontinuitet og fornyelse, hvilket generelt set er overset i megen kreativitetsforskning, 3) Der eksisterer en tæt relation mellem menneske og redskab i kreativitetsprocessen, hvilket nød-

vendiggor et materialiseret og relationelt blik på selve kreativitetsprocessen.

Svend Brinkmann tager i sin artikel udgangspunkt i det at spise som en måde, hvorpå vores vante dualistiske forestillinger om subjekter og objekter samt natur og kultur forstyrres. Med udgangspunkt i Bruno Latours filosofiske arbejder præsenteres en ontologi, som har helt andre spilleregler end vanlige dualistiske bestemmelser, der opererer med naturen overfor kulturen, det materielle overfor det sociale, mekanisk kausalitet overfor hermeneutik samt objekter overfor subjekter. Der henvises løbende til majs som eksempel på et objekt, der kun kan forstås ud fra de latourske spilleregler og ikke ud fra hverken traditionelle rent naturvidenskabelige eller socialkonstruktionistiske forståelser. Afslutningsvist trækkes idéhistoriske tråde tilbage til Deweys pragmatisme og transaktionsfilosofi, der overskrider de problematiske interaktionsforståelser, og som sætter en konstruktiv transaktionsteori i stedet.

Malou Juelskjær søger i sin artikel at integrere tid og rum som komponenter i et socialpsykologisk studie af subjektivering. Inspirationen hentes fra den teoretiske fysiker og feminist Karen Barads abstrakte arbejde med at tænke materialisering gennem kvantefysikken. Artiklen bruger et empirisk studie af elevs skoleskift som afsæt til at tænke tid-rum som aktive transformative agenter i subjektets tilblivelse. Her rejses teoretiske, metodologiske og analysestrategiske spørgsmål i forhold til, hvordan man kan studere tid og rum i subjekt konstituering. Artiklen undersøger endvidere hvilken status man kan give til interviews i studiet af materialiseringsprocesser og processer af konstituering af tid og rum i forlængelse af 'den materielle vending'.

Christian Jantzens artikel handler om byggeri og argumenterer for, at byggeri bør ske på æstetisk grundlag. Udgangspunktet er, at

æstetik er afgørende for, at vi kan føle os tilstede og nærværende som sansende og tænkende kroppe i rummet. Det er ved hjælp af æstetik, at byggeriets materialitet interagerer med kroppens materialitet. Artiklen beskriver, hvordan den første systematiske redegørelse for byggeri på æstetisk grundlag blev givet af Camillo Sitte for godt 120 år siden. I artiklen besøger forfatteren Wien (Sittes hjemby) for at analysere tre senere byggerier. Disse anvendes som springbræt til at udlede principperne for, hvordan byer bliver oplevelsesrige og erkendelsesfremmende. En pointe i artiklen er, at oplevelsen af kropslig tilstedeværelse i rummet både kræver følelsen af "hjemlighed" og fremmedhed. Æstetik bestræber sig derfor på at tilvejebringe denne vekselvirkning.

Nogle af artiklerne fokuserer fortrinsvis på topografi og materialitet som *steder* (især Hastrup, Szulevicz og Jantzen), mens særligt én handler mere specifikt om *objekter* (fx Brinkmann), og atter andre inddrager både steder og objekter i deres analyser (Tanggaard, Juelskjær). Forholdet mellem objekt og sted kan ses som en slags figur-grund-relation, men det er en dynamisk og omdiskuteret opdeling, som forhåbentlig kan give kraft til human- og samfundsvidenskabelige diskussioner i årene fremover. Vi håber, at dette temanummer kan bidrage til disse diskussioner.

*

Redaktionen har endvidere fundet plads til at bringe to yderligere artikler, som ikke indgår i nummerets tema.

Den første artikel "første-persons perspektivet i psykologisk teori og forskningspraksis" af **Ernst Schraube** tager udgangspunkt i det forhold, at klassiske, psykologiske teorier har

overset menneskelig subjektivitet og forstået mennesket fra et tredje-persons perspektiv. Man har stiltiende forenklet menneskets handlen til stimulus-respons kæder, og har derved vundet et blik fra nowhere, et "god-trick", som lover, at resultaterne har universel berettigelse, men har isoleret mennesket fra dets sociale sammenhæng. Artiklen er et argument for at psykologiske teorier må være genstandsadækvate og tage udgangspunkt i den subjektive dimension i menneskers handlen. Den må forstås fra et første-persons perspektiv, hvor verden har grundlæggende og konkrete betydninger for mennesket. Det handler på disse ud fra dets erfaringer. Det er en pointe at menneskets socialitet findes ved at arbejde med et første-persons perspektiv. Artiklen spiller derved ind i temanummerets diskussion af nødvendigheden af at lokalisere mennesket i dets konkrete sociale sammenhænge for at danne en forståelse af dets sociale verden.

Den anden artikel "Er udvikling overhovedet meningen?" af **David Brian Borup** og **Sofie Pedersen** analyserer forfatterens erfaringer fra en socialpsykiatrisk boenhed. På baggrund af deres speciale fik de mulighed for at udføre et udviklingsarbejde på en socialpsykiatrisk boenhed. Deres tilgang til arbejdet med mennesker med psykiatriske problemer er social, de har deres opmærksomhed på at lade personale og beboere deltage på lige fod i hverdagslivet rutiner og konflikter samt i institutionelle opgaver, som f.eks. ansættelse af nyt personale. Eksperimentet blev dog lukket ned før det var gennemført, og forfatterne har fundet anledning til at gennemtænke betingelserne for deres arbejde. De efterlyser gennemgribende analyser af betingelser, muligheder og styringsrationaler i det socialpsykiatriske felt.

Erik Axel